

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365 (print)

ISSN: 3006-1377 (online)

№ 4 (107)

Астана
2024

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– Саяси ғылымдарының кандидаты (алқа төрағасы) (Қазақстан)

ИБРАЕВА
Ақмарал Ғосманқызы

– алқа төрағасының орынбасары, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

ТАЙМАҒАМБЕТОВ
Жәкен Қожахметұлы

– ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

АЙМҰХАМБЕТ
Жанат Әскербекқызы

– филология ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

ҮМІТҚАЛИЕВ
Ұлан Үмітқалиұлы

– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

ЖАБАҒИН
Мақсат

– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

СЫДЫҚОВ
Айбек Жексеналыұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

БИҒОЖИН
Ұлан Зейноллаұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

САБИТОВ
Жаксылык

– PhD докторы (Қазақстан)

ДЮПЮЙ
Пауло

– PhD докторы (Қазақстан)

ҚАРА
Әбдуақап

– доктор, профессор (Түркия)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, профессор (АҚШ)

АЙТПАЕВА
Гулнара Амановна

– филология ғылымдарының докторы, профессор (Қырғызстан)

РАДИВОЖЕВИЧ
Мильяна

– PhD, қауымдастырылған профессор (Ұлыбритания)

EDITORIAL BOARD:

Berik Abdygaliuly	– Candidate of Political Science (Chairman of the editorial board) (Kazakhstan)
Akmaral Ibrayeva	– Deputy chairman of the editorial board, Academician of the National Academy of Natural Sciences of Kazakhstan, Doctor of historical sciences, Professor (Kazakhstan)
Zhaken Taimagambetov	– Academician of NAS RK, Doctor of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Zainolla Samashev	– Doctor of Historical Sciences, (Kazakhstan)
Zhanat Aimukhambet	– Doctor of Philology, Professor (Kazakhstan)
Ulan Umitkaliev	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Victor Merts	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Maxat Zhabagin	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Aibek Sydykov	– Doctor PhD (Kazakhstan)
Ulan Bigozhin	– PhD (Kazakhstan)
Zhaxylyk Sabitov	– PhD (Kazakhstan)
Paula Dupuy	– PhD (Kazakhstan)
Kara Abdulvahap	– Doctor, professor (Turkey)
Uli Shamiloglu	– PhD, professor (USA)
Gulnara Aitpaeva	– Doctor of Philology, Professor (Kyrgyzstan)
Radivojevic Miljana	– PhD, Associate professor (UK)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– Кандидат политических наук (председатель коллегии) (Казахстан)

ИБРАЕВА
Акмарал Госмановна

– заместитель председателя коллегии, Академик Казахстанской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

ТАЙМАГАМБЕТОВ
Жакен Кожаметович

– Академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашевич

– доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

АЙМУХАМБЕТ
Жанат Аскербековна

– доктор филологических наук, профессор (Казахстан)

УМИТКАЛИЕВ
Улан Умиткалиевич

– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)

ЖАБАГИН
Максат

– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)

СЫДЫКОВ
Айбек Жексеналыевич

– PhD доктор (Казахстан)

БИГОЖИН
Улан Зейноллаулы

– PhD доктор (Казахстан)

САБИТОВ
Жаксылык

– PhD доктор (Казахстан)

ДЮПЮЙ
Пауло

– PhD доктор (Казахстан)

КАРА
Абдуакап

– Доктор, профессор (Турция)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, профессор (США)

АЙТПАЕВА
Гулнара Амановна

– доктор филологических наук, профессор (Кыргызстан)

Радивожевич Мильяна

– PhD, ассоциированный профессор (Великобритания)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Антропология/Anthropology/Антропология

<i>Исмагулов О., Исмагулова А.О.</i> Әйтеке бидің айқын бейнесі (антропологиялық зерттеу)	
<i>Ismagulov O., Ismagulova A.O.</i> Authentic image of Ayteke bi (anthropological research)	
<i>Исмагулов О., Исмагулова А.О.</i> Достоверное изображение Айтеке би (антропологическое исследование).....	6

Археология / Archaeology / Археология

<i>Бекзатқызы И.</i> Археологиялық артефактілерді 3D сканерлеудің әдістемесі және тәжірибесі	
<i>Bekzatkyzy I.</i> 3D Scanning techniques and practices used for archaeological artifacts	
<i>Бекзатқызы И.</i> Методика и практика 3D сканирования археологических артефактов.....	25
<i>Абильмаликов К.К., Дей Д.Б., Құрманиязов И.С., Жакупова А.К.</i> Дүзбай-V тұрағында 2024 жылы жүргізілген археологиялық зерттеулер	
<i>Abilmalikov K.K., Dei D.B., Kurmaniyazov I.S., Zhakupova A.K.</i> Archaeological research at the Duzbay-V site in 2024	
<i>Абильмаликов К.К., Дей Д.Б., Құрманиязов И.С., Жакупова А.К.</i> Археологические исследования на стоянке Дүзбай-V в 2024 году.....	40
<i>Самедова С.Т.</i> Оңтүстік Кавказ аймағы халықтарының ежелгі дәуірдегі керамикасы және этномәдени байланыстарының тарихы	
<i>Samedova S.T.</i> From the History of Ceramics and Ethnocultural Contacts of the Peoples of the South Caucasus Region in Antiquity	
<i>Самедова С.Т.</i> Из истории керамики и этнокультурных контактов народов южнокавказского региона в древности.....	54

Музей ісі / Museology / Музейное дело

<i>Гиззатов С.М., Оспанова А.К., Султанова А.К., Исаков К.А.</i> Қазақстандағы музей маркетингі: басымдықтары мен даму әдістері	
<i>Gizzatov S.M., Ospanova A.K., Sultanova A.K., Isakov K.A.</i> Museum marketing in Kazakhstan: priorities and development methods	
<i>Гиззатов С.М., Оспанова А.К., Султанова А.К., Исаков К.А.</i> Музейный маркетинг в Казахстане: приоритеты и методы развития.....	77

Этнология / Ethnology / Этнология

<i>Атдаев С.Ж., Атдаева О.Г.</i> Түркмендердің отты қаруы (XIX ғасыр материалдары негізінде)	
<i>Atdaev S.J., Atdaeva O.G.</i> Turkmen firearms (based on the materials of the 19th century)	
<i>Атдаев С.Дж., Атдаева О.Г.</i> Огнестрельное оружие туркмен (по материалам XIX в.).....	89
<i>Тәгіева Г.Р.</i> Наурыз мерекесі: дәстүр және қазіргі заман (Мұхаммед Ғусейін Шәһрияр шығармашылығы негізіндегі этнологиялық зерттеу)	
<i>Taghiyeva G.R.</i> Nowruz holiday: tradition and modernity (based on the work of Muhammad Huseyn Shahriyar)	
<i>Тәгіева Г.Р.</i> Праздник Наурыз: традиции и современность (Этнологическое исследование на основе творчества Мухаммада Гусейна Шахрияра).....	124

Тұлғалар / Personality / Персоналии

<i>Жәкішева З.С.</i> Рухы мықты тұлға (Таласбек Әсемқұловтың туғанына 70 жыл толуына орай).....	133
---	-----

Жәкішева З. С.

Алматы, Қазақстан

E-mail: zabira.zhakisheva@gmail.com

РУХЫ МЫҚТЫ ТҰЛҒА (Таласбек Әсемқұловтың туғанына 70 жыл толуына орай)

«Таласбек – ұлттық
деңгейдегі ірі тұлға».

Мұрат Әуезов

Мақалада сценарист, жазушы, аудармашы, музыка фольклорын зерттеуші, қолөнер шебері, публицист, эссеист, күйші-домбырашы – Таласбек Әсемқұловтың өмірі мен шығармашылық жолы сөз болады. Қазіргі таңда «ұлттық бренд» аталып жүрген домбыраның қыр-сырын терең зерттей отырып, ел арасында ежелден сақталған «қауақ домбыра», «қалақ домбыра», күй тартысындағы «есер тартыс» (ұлы қобызшы Кет Бұғаның күй тартысы), «түре тартыс», «сүре тартыс», «қашаған перне», «табалдырық перне», «тысқары перне», «кәдесіз перне», «оймауыт перне» т.б. секілді ежелгі перне атаулары мен күй орындаудағы «түйдек қағыс», «тебеген қағыс», «жап та қымта қағыс», «ілме қағыс» секілді атаулардың мән-мағынасын ашып көрсетеді (Әсемқұлов, 2012). Жалпы алғанда, осы секілді домбыра құрылысы, домбыраға негізделген халықтық шығармалардың терең тарихы жайында қазіргі домбырашылардың көбі біле бермейтіні өкінішті. Осындай ғылыми-көпшілік насихаттың дұрыс жолға қойылмауынан да жат ағымдардың «домбыра харам» деген сөзі қазақ қоғамының арасында желдей есуде.

Таласбек өнерінің тағы бір атап

айтар тұсы – аспап жасау шеберлігі. Ол домбыраны жасағанда әдеттегідей емес, бет қақпағын шанақ жағынан бітеу күйінде шауып, бет қақпақ шанақ жағынан жабылады. Бұл қазіргі кездегі бірде-бір шебердің әдіс-тәсілінде болмаған ерекшелік. Таласбектің осы ерекше нұсқада өз қолынан жасалған домбырасы 2016 жылы Ықылас атындағы халық аспаптар музейінің алтын қорына алынып насихатталуда.

Өткен ғасырдың 1980-ші жылдың тамыз айынан бастап ұйымдастырыла бастап іргесін бекітіп, 1981 жылы сәуір айының 24 жұлдызында есігін айқара ашып халық игілігіне айналған

Сур. 1. Таласбек домбырасымен. 2010.

Fig. 1. Talasbek with dombra. 2010.

музейлердің бірі – қазіргі Ықылас Дүкенұлы атындағы халықтық музыка аспаптары музейі. Дәстүрлі музыкалық аспаптар қазынасын бір жерге жинастырып арнайы музейін ашу ісі мәдени өміріміздегі негізгі жаңалықтың бірі болды. Ашылған күннен бастап музей өзінің ерекшеліктеріне сай қазақтың аспаптану, музейтану, аспапты-қолөнер және музыкалық фольклор т.б. секілді салаларда жұмыс жүргізе бастады. Енді ғана бой көтеріп, аяғынан тұра бастаған музейдің ұйымдастырылып-дамуына аянбай еңбек етіп, алған білімін, күш-қуаты мен жастық жігерін арнаған алғашқы мамандардың бірі де бірегейі – Таласбек Әсемқұлов (1955-2014) еді.

Таласбек – қазіргі Абай облысы, Аякөз ауданына қарасты, «Ақтоғай» ауылында дүниеге келген. 1980 жылы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеттің филология факультетін тамамдаған. Күйші, домбырашы, сценарист, жазушы, публицист, қазақтың күй өнерін, музыкалық фольклоры мен қазақ мифологиясын зерттеуші, аудармашы, шебер. Музейдің және «Сазген» көне аспаптар ансамблінің негізін қалаушылардың бірі. Екі дүркін ҚР Президенті сыйлығының иегері және «Сорос-Қазақстан» әдеби қоры конкурсының Лауреаты (2003).

Ата-анасы ерте қайтыс болған Таласбек атасы, әрі атақты домбырашы, өнердегі алғашқы ұстазы – Жүнісбай Стамбайұлының (1891-1973) тәрбиесінде болды және домбырашылық өнердің қыр-сырын меңгерді. Есейе келе Бәйжігіт (XVIII ғ.), Сары Нияз (XVIII ғ.), Тәттімбет (1815-1860), Сақбике т.б. секілді күйшілердің көптеген күйлерін үйреніп,

өзінің орындаушылық шеберлігін қалыптастырды. Таласбек әсіресе, шертпе күй дәстүрінде орындалатын философиялық терең ойлы, мазмұны шұрайлы күйлердің ірім-қағыстарына мән берді. Таласбек домбырашылық өнерінің арқасында ежелден қалыптасқан күйшілік дәстүрдің әр қыры мен сыр-сипатын бұзбай бүгінгі ұрпаққа табыстаған маңдайалды күйші-домбырашылардың бірі болып қалыптасты.

Таласбек ел арасында ұмыт болған халық күйлерін жатқа орындайтын «құма құлақ домбырашы» атанды. Әсіресе, XVIII ғ. өмір сүрген халық композиторы Байжігіттің «Байғыз зары», «Ақсақ құлан», «Жетім торы», «Дәлдірең торы», «Салкүрең», «Келіншек», «Мыңгүл», «Көкбалақ», Тәттімбеттің «Алшағыр – Шаған», Әшімнің «Кеңес» т.б. секілді тарихи күйлердің бірден-бір жеткізушісі болды. Таласбектің орындауындағы бұл күйлер Қазақ радиосының алтын қорына алынып, телеарналардың таспаларына жазылды.

Таласбектің университеттен кейінгі еңбек жолы бірден Халық аспаптары музейінде басталды. Музейге жұмысқа орналасқан кезін өзі былайша суреттейді. «...Жаз бойы ауылда болдым. Бірде Жарқын Шәкәрімов ағам телефон шалып: - Халық аспаптары музейі құрылайын деп жатыр. Мені соған директор етіп тағайындады. Алматыға тез жет, алдымызда үлкен жұмыс күтіп тұр», - деді. Алматыға келген соң Жәкең екеуіміз Мәдениет министрінің орынбасары Өзбекәлі Жәнібековтың қабылдауында болдық. Мен жайында бәрін білетін болып шықты. – 1976 жылы «Жұлдыз» журналына шыққан М. Мағауиннің мақаласын оқыдым. Күйтабағыңды

Сур. 2. «Сазген» ансамблінің алғашқы құрамы. Бірінші қатарда солдан оңға қарай 4-ші. 1981.

Fig. 2. The first line-up of the "Sazgen" ensemble. The 4th from left to right in the first row. 1981.

тыңдадым, жақсы домбырашысың. Қаласаң музейге жұмысқа кел. Біз, міне, Жарқын екеуіміз ақылдаса келе музейдің өзінен «Сазген» деп аталатын ансамбль ашайық деп шештік. Бұл ансамбль көне аспаптарды тірілтуші ансамбль болмақ. Сондықтан музейдің қызметкерлерін музыканттардан алып жатырмыз», - деп Өз-ағаң сараң жымиған (Әсемқұлов, 2013).

Аталған музейде қызмет атқарған жылдарында еліміздің облыстары, аудандары мен ауылдарына экспедицияға шығып, музыкалық фольклор нұсқаларын, көне аспаптарды жинастыру жұмыстарын жүргізген алғашқы мамандардың бірі болды. 1985 жылы Мәскеуде өткен жастар мен студенттердің бүкіл дүниежүзілік XII фестивалінде орындаушылық шеберлігі үшін фестивальдің арнайы дипломымен марапатталды. Сондай-ақ, Югославия, Дели, Жапония, Түркіменстан, Удмуртия АССР-і т.б.

секілді елдерде өткен Халықаралық көрме-жәрмеңкелердің мәдени шараларына қатысып, домбыра аспабына негізделген күй өнерін насихаттады.

Шығармашылық ізденістері

Таласбек бір музейдің шеңберінде ғана қалмай кейінгі еңбек жолын – «Жазушы» баспасында, Құрманғазы атындағы ұлттық консерваториясының музыкалық фольклор кабинетінде, «Жұлдыз», «Рух – Мирас» журналдарында, Халықаралық «Заман – Қазақстан (кейіннен Қазақстан – Заман)», «Алтын орда», «Жас қазақ», «Алматы ақшамы», «Егемен Қазақстан» газеттерінде, «Хабар» телеарнасында жалғастырды. Бұл жұмыстар оның қазақ мифологиясын зерттеуші ғалым-этнограф, әдебиет және музыка сыншысы, жазушы, сценарист, журналист, аудармашы болып қалыптасуына, білімінің жан-

жақты толығына игі әсер етті.

Таласбектің оқыған көне кітаптарының, көңіл аударып зерделеген тақырыптарының, орындаған күйлерінің саны жетіп артылады. Соның арқасында ол өз білімін өзі жетілдіріп, өз бойына тірнектеп жинақтай жүріп б.з.д. «Көне Дүние», «Ілкі Дәстүр» тарихына терең бойлап, осы көне тарихымызды зерделі ойымен жеріне жеткізіп дәлелдеп насихаттай білген зерттеуші-ғалым болып қалыптасты. Ол – әдебиет, музыка, дәстүрлі өнер, тарих, этнография, мифология секілді ілім-білім салаларын терең білумен қоса, кино әлеміне де зер салып талантты сценарист ретінде танылды. Оның жазған сценарийлері бойынша түсірілген «Біржан сал», «Құнанбай» көркемфильмдері ХХІ ғасырдың басында қазақ киноөнері тарихында шынайылыққа, парасатты көзқарасқа негізделген көркем туынды ретінде қабылданды. Тарихи «Тұмар Патшайым» жайында жазған киносценарийі қолжазба күйінде өзінің жарыққа шығуын күтуде.

Таласбек жазған сценарийлер баспасөз беттерінде: «...Көтерген жүгі тарихи жағынан салмақты, әрі бай мазмұнда жазылған көркем туындылар...», - деп бағаланды (Айтұлы, 2016). Таласбектің терең білімінен, заманауи ойшылдығы мен жаңашыл көзқарасынан туындаған «Талтүс» романы, «Шымдан» повесі, «Көкбалақтың өлімі», «Тәттімбет сері» секілді шұрайлы де кесек шығармалары – бүгінгі мәдени-рухани өмірімізге шоқтығы биік олжа болып қосылды. Таласбектің қаламынан туындаған бұл еңбектердің барлығы да жұртшылықтың, әдеби орта мен өнер қауымының іздеп жүріп оқитын

шығармаларының қатарынан мәңгілік орын алды.

Ниеттес, пікірлес достары

Таласбек шығармашылық өмірінде А. Сүлейменов, З. Серікқалиев, М. Әуезов, С. Досанов, Ә. Бөпежанова, Ж. Шәкәрімов т.б. секілді еліміздің белгілі ақын-жазушыларымен, өнер қайраткерлерімен сырлас, ниеттес, пікірлес болды. Мәселен, Таласбектің күйшілік өнері мен шығармашылығын жақсы білетін белгілі ғалым М. Әуезов: «...Таласбек өте білімдар азамат еді. Біршама уақыт пікірлесетінбіз. Сонда Таласбектің интеллектіне, ақыл-парасатына таңқалып сүйсінуді едім. Мақалаларын, шығармаларын оқып бір керемет күй кешетінмін. Ондағы айтылған тың ойлар, жаңа идеялар адамды таңқалдыратын. Ол – күйші, жазушы, публицист, эссеист, музыкатанушы. Ол – ұлттық деңгейдегі ірі тұлға», -деп жазды (Әуезов, 2014). Сондай-ақ, әдебиет және өнер сыншысы Ә. Бөпежанова: «...Таласбек – өмір бойы өзін-өзі баптап-тәрбиелеген, халық даналығы мен бүкіл жеті ғаламның білім-ілімін бойына жинаған және жинағанын кәдеге жаратып, ұлты мен туған халқына қызмет етудің биік үлгісін көрсетіп өткен рухы мықты Тұлға», - деп бағаласа (Бөпежанова, 2016), ҚР Еңбек сіңірген қайраткері, зерттеуші Ж. Шәкәрімов: «...Кең дүниені көзімен шолып, музыка мен әдебиет әлемінен де асып, ғаламдық дүниені ойлай бастаған Таласбектің өзі кемеңгер болған екен...», -деп (Шәкәрімов, 2016) жазды.

Таласбек күйшінің орындауында Бүкілодақтық «Мелодия» фирмасында «Бәйжігіт күйлері» гранд-дискісі

(1973), «Мәңгілік сарын» домбыра күйлері Антологиясына енгізілген 14 күйі (2004), «Қазақ халқының 1000 күйі» Антологиясына енгізілген 40 күйі (2010), Парижде Тәттімбет күйшінің ұрпақтары жарыққа шығарған «Тәттімбет мұрасы» CD-диск жазбасы (2010), өзінің «Талтүс» атты CD-диск (2016) күйлері жарияланды.

Шеберлік жолы және шәкірттері

Музейдегі жұмыстары тікелей музыкалық аспаптармен байланысты болғандықтан Таласбек аспап жасау шеберлігімен де айналысты. Ел арасындағы шеберлер жасаған көне домбыралардың жасалу әдіс-тәсілдеріне көңіл аударып, ден қойды. «Смоласы жоқ діңінің шеңбері жиі болып өскен ағаш – «ұрғашы ағаш» деп аталады. Ұрғашы ағаш музыкалық аспап жасауға ең қажетті ағаш», - деп айтылатын ел арасындағы әңгімелерге құлақ түре жүріп осы әдіс-тәсілмен домбыралар жасады. Ол домбыраларын 1980-82 жылдары М. Ешекеев, Ж. Кәрменов секілді белгілі әншілерге сыйға берді. Сондай-ақ, музыка аспаптары музейінің экспозициясында «Таласбектің қызыл домбырасы» аталатын мұрасы мен шіңкілдек аспаптары сақталған (Ахмет, 2016).

Таласбек шәкірт дайындауға аса мұқият қарап, талғампаз да қатал сыншы болды. Консерваториядан білім алып шыққан жастардың домбырашылық және күй өнеріне деген тазалығына көңіл аударды. Мәселен, 2010 жылы Өскемен қаласында өткен Арқа өңірі күйлерінің 1-ші республикалық байқауында жас күйші Ардаби Мәулет домбырашылығымен ерекше көзге түсті. Сөзі мен ісі қиысқан, жүріс-тұрысы көңіліне қонған, күй

үйренсем деп өзін іздеп келген жас домбырашы Ардабиге көңілі түсті. Өзінің бай қорындағы көптеген күйлерді және олардың орындалу әдіс-тәсілдерін үйретті. Ардаби ұстазынан тәлім ала бастаған кезін: «...Таласбек ұстазымның жеткізуіндегі Тәттімбеттің «Молқара» деген күйі бар. Осы күй орындала бастағанда астыңғы ішекте «ми», «фа», «соль» дыбыстары арқылы жүретін тамаша буында бір тылсым дыбыс бар. Мен ол дыбысты Таласбек ағаның «фа» мен «фа-диез» дыбысының арасындағы «қашаған» пернеден алатынын көрдім. Әрине, бұл дыбысты түйсігі барынша дамыған, құймақұлақ зерделі музыкант қана естіп аңғара алады. Бұл – басқа домбырашыларда кездесе бермейтін шеберлік...», - деп суреттейді (Мәулет, 2016).

Ұстазының талғамынан шыққан Ардаби домбырашылық өнерімен қоса, қазақ күй өнерінен ғылыми диссертация жазып, 2019 жылы Т. Жүргенов атындағы Өнер Академиясында өнертану ғылымдарының докторы атағын қорғады. Күні бүгінге дейін Таласбек ұстазының шығармашылығынан дәрістер өткізіп, телеарналардан хабарлар жүргізіп, басылымдар арқылы мақалалар жариялап, күйлерін нотаға түсіріп игілікті істер атқарып жүрген бірден-бір шәкірті әрі насихатшысы.

Таласбектің 2016 жылы «Қазақ энциклопедиясы» баспасынан бес томдық еңбегі жарыққа шықты. Оған Тәкеңнің прозалық шығармалары, өнер, әдебиет, мәдениет, кинодраматургия салаларындағы зерттеу мақалалары енгізілген. Он томдық кітабының жарыққа шыққан бес томының тұсаукесері Астана қаласындағы Ұлттық академиялық кітапханада және

Сур. 3. Таласбек күйші мен шәкірті Ардаби.
Fig. 3. Kuishi Talasbek and his student Ardabi.

Алматыдағы Т. Жүргенов атындағы Өнер академиясында аталып өтті.

Таласбек халықтық музыка аспаптары музейінде аға ғылыми қызметкер болып еңбек еткен жылдарында «Сазген» ансамблінің концерттік бағдарламасына бұрын естімеген көптеген жаңа күйлерді енгізді. Аңызға құрылған «Жезтырнақ», батырлық «Қылышпен би», тұрмыстық «Келіншек», «Шалқыма», «Өрмек» т.б. қатарлы билердің музыкасына лайықталған күйлерді сәтті орайластырып орнықтырды. 1980-ші жылдан бастап алғаш рет музей сахнасында қойыла бастаған бұл билердің бұрын болмаған музыкасына Таласбек өзінің орындауындағы күйлерді таңдады. Мәселен, Таласбек жеткізген Бәйжігіттің «Салкүрең» күйі батырлық «Қылышпен биге», «Мыңгүл» күйі «Келіншек» биіне т.б. таңдап алынды. Осылайша, Таласбек күйші таңдап-қалыптастырған бұл

билерге негізделген күй шығармалары күні бүгінге дейін би өнеріне тұрақтады.

Аталған музейде талай-талай қуанышты, қызықты әрі қиыншылық сәттерді бастан бірге өткіздік, «Сазген» ансамблімен Югославия, Дели, Марий АССР-і, Шымкент қаласы, киелі Түркістан өңірі секілді талай жерді аралап көне аспаптар мен музыкалық фольклор нұсқаларын насихаттадық. Таласбек 2010 жылы отбасын алып Астанаға көшті. 2013 жылы жұмыс бабымен Алматыға келген Таласбекпен музейде қызметтес болған достары болып біздің үйде жиналды. Қазіргі Абай облысы, Абай ауданы, Құндызды ауылының тумасы болғандықтан осы отырыста маған қарата: «...Сценарийін өзім жазған Құнанбай фильмі Шыңғыстау өңірі, Абай ауданы жерінде түсірілді. Сенің ауылың керемет қонақжай екен. Бәрімізді жеке-жеке қазақ үймен қамтамасыз етті, ішім-

жем мол. Адамдары ақжарқын, бәрі шетінен шежіреші, әнші, күйші өнерпаздар екен. Жұмыс өте шабытты түрде көңілді әрі тез бітті. Мен қазір Құнанбай фильмін монтаждау жұмысында жүрмін», - деді.

Таласбек әдеттегі қалжыңқой әдетімен түсірілім барысында болған небір қызықты жәйттер мен оқиғаларды айтып отырыстың көрігін қыздырып, бәрімізді күлдіріп көңілді күй сыйлады. Бір кезде: «Забира осы сенің диссертация қорғау жұмысың ұзарып кеткен сияқты. Мен сен туралы бір мақала жазсам тез қорғайсың ба?», - деді қалжыңдап. Мен: «Әрине, сен мақала жазсаң жұмысым міндетті түрде қорғалады ғой», - дедім. Сол кезде қалжың-шыны аралас айтылған осы сөз кейін шындыққа айналды. Өкініштісі сол, 2015 жылы тарих ғылымдарының кандидаты атағын қорғаған қуанышты сәтімді көре алмай кетті.

Таласбек уақыт тауып «Қазақ тарихы» баспасынан 2012 жылы

жарыққа шыққан «Аспаптану» (археологиялық және тарихи-этнографиялық зерттеу)» аталатын монографиямды оқып шығып мақала жариялады. Бұл мақаласында Таласбек: «...Забира Сыпатайқызының «Аспаптану» аталатын монографиясы көп жылғы ізденістің, көз майын тауысқан тірнекті ғылыми еңбектің жемісі. Еңбектің ғылыми дәйегі мен жарағы мол. Еңбек несімен құнды? Біріншіден, Болат Сарыбаев көз жұмғаннан кейін кешеуілдеп, тоқырап қалған қазақ аспаптану ғылымы саласында 40 жылдан кейін жазылған ең ірі еңбек. Екіншіден, бұл қазақтың дәстүрлі музыкалық аспаптарына қатысты осы уақытқа дейінгі бар мәліметті бойына жинақтаған кешенді зерттеу. Бұл – қазақ аспаптану ғылымына үлкен олжа салған және әлемдік стандарт-үлгіге теңесуге тырысқан еңбек. Ғалымның аталған еңбегінің ең биік жетістігі осында!», - деп аталған еңбек туралы құнды

Сур. 4. Әнші Ж. Кәрменовпен бірге. Самарқанд.
Fig. 4. With singer Zh. Karmenov. Samarkand.

пікірін жазған Таласбек шын мәнісінде ілім-ғылымның барлық салаларын терең меңгерген Ғалым, жан-жақты білімпаз Тұлға екендігін көрсетті (Әсемқұлов, 2013).

Таласбектің жан жары, екі баласының анасы – Зира ханым Наурызбаева да ғылым жолын қуған белгілі мифолог, этнограф, мәдениеттанушы. Жалпы Таласбектің жазушылығы, күйші-домбырашылығы, зерттеушілігі, киноөнері мен тарихи-танымдық мақалалары болсын бүкіл шығармашылық еңбектеріне бас-көз болып, барынша насихаттап жүрген Зира ханымның еңбегі орасан зор. Алтын асықтай қызы Қадиша мен ұлы Жансүгір қазақ тарихынан, мәдениеті мен өнерінен хабары мол білімді де, талантты ұрпақтары болып қалыптасты. Тұңғышына арналған «Аққозым - Қадиша» күйі көкірегінен жарып шыққан толғанысты да сазды әуенімен ерекшеленеді.

Сан қырлы талант иесі, жеті өнерді меңгерген, рухы мықты Таласбек Әсемқұлов 2014 жылы дүниеден озғанда ақын досы Әбубәкір Қайран: «...Таласбек талтүсінде қайтып кетті, Жалғаннан, жалыққандай тым ертерек... десе, ақын Т. Әбдікәкімұлы: «...Үнімен домбыраның бұлт көшірген», - деген жоқтауларын арнады (Қайран, Әбдікәкімұлы, 2014). Осыдан екі-үш жыл бұрын қазақтың күйшілік өнеріне арналған «Таласбек атындағы күйші-домбырашылар байқауы» (конкурсы) өткізілді. Онда еліміздің түкпір-түкпірінен

келген күйші-домбырашылар өз өнерлерін көрсетті. Таласбек атақты күйші Байжігіт Жылкелдіұлының бүтін бір мектебін қалыптастырып бүгінге жеткізді. Конкурс талабына сай Таласбектің орындауындағы Байжігіт шығармалары басты назарда болды. Байқауда шеберлігімен танылған күйші-домбырашылар «Таласбек күйші атындағы бас жүлде сыйлығымен» марапатталды. Бұл шара 2025 жылы Таласбек Әсемқұловтың туғанына 70 жыл толуына байланысты өнер-мәдениет саласындағы құзырлы орындарының демеушілігімен аталып өтеді деген сенімдеміз...

Осылайша, тума талант, қазақ күй өнерінің майталман шебері Таласбек Әсемқұлов өмірі мен өнеріне серік болған қарапайым ғана домбыра аспабы мен оған негізделген қазақ күй өнерінің–ЮНЕСКО-ның «Бүкіләлемдік мұралары тізімінен» орын алғанын естігенде аса бір қуанышты да толқулы күй кешті. Ғасырлардан жеткен халық күйлерінің терең тарихы мен аңыз-әңгімелері жайында небір әңгімелердің тиегін ағытып, шешіле сөйлегеніне куә болдық. Қайран, Таласбекпен бұл соңғы кездесуіміз екенін ол кезде білмеген едік. Жеті өнерді меңгерген Таласбектің ұшан-теңіз білімі, төлтума шығармалары, күйшілік өнері, жазушылық шеберлігі т.б. жайында әлі айтылады, жазылады. Қазақ өнері мен мәдениеті, күйі мен домбыра-мұрасы бар жерде Таласбектің есімі де мәңгі бірге атала береді. Таласбектің жаны жаннатта, рухы пейіште шалқысын!

Әдебиет

1. Әсемқұлов Т., 2012. Домбыраға тіл бітсе. Қазақтың байырғы музыкалық терминологиясы хақында. Алматы ақшамы. № 130 (4691). 30 қазан.

2. Әсемқұлов Т., 2013. Өсиет. Ұлт аспаптар музейі қалай құрылды. Мәдени мұра. № 6. (51) қараша-желтоқсан.
3. Айтұлы Н., 2016. Тау тұлғадан тағылым тарқатқан. Егемен Қазақстан. 4 тамыз.
4. Әуезов М., 2014. Ұлтын сүйген ерекше азамат еді. Қазақ әдебиеті. 30.10.
5. Бөпежанова Ә., 2016. Қазақ руханиятының бейресми көшбасшысы болған тұлға. Алматы ақшамы. № 99. 25 тамыз.
6. Шәкерімов Ж., 2016. Таласбектің өзі кемеңгер болған екен. Алматы ақшамы. 2 сәуір.
7. Ахмет Б., 2016. Таласбектің домбырасы тұғырына қонды. Алматы ақшамы. № 39 (5232) 2 сәуір.
8. Мәулет А., 2016. Таласбектің қызыл домбырасы. Алматы ақшамы. 3 наурыз.
9. Әсемқұлов Т., 2013. Өсиет. Мәдени мұра. № 6 (51). 77-81 бб.
10. Қайран Ә., Абдікәкімұлы Т., 2014. Күрсініс пен сілкініс. Қазақ әдебиеті. 30 қыркүйек.

References

1. Asemkulov T. 2012. Dombyraga til bitse. Kazaqtyn baiyrgy muzykalyq terminologiasy hakynda [If the Dombra Could Speak. About the Ancient Musical Terminology of the Kazakh People.]. Almaty aqshamy. № 130 (4691). October 30. [in Kazakh]
2. Asemkulov T. 2013. Osiet. Ult aspaptar muzeii kalai kuruldy [Legacy. How the National Instruments Museum Was Established]. Madeni mura. №6. (51) November-December. [in Kazakh]
3. Aituly N. 2016. Taw tulgadan tagylym tarqatqan [Lessons from a Great Figure]. Egemen Qazaqstan. August 4. [in Kazakh]
4. Auezov M. 2014. Ultyn suigen erekshe azamat edi [An Extraordinary Citizen Who Loved His Nation]. Kazak adebieti. October 30. [in Kazakh]
5. Bopejanova A. 2016. Kazak ruhaniatynyn beiresmi kosbasshy bolgan tulga [A Figure Who Was an Informal Leader of Kazakh Spirituality]. Almaty aqshamy. № 99. August 25. [in Kazakh]
6. Shakerimov J. 2016. Talasbektin ozi kemenger bolgan eken [Talasbek Himself Was a Genius]. Almaty aqshamy. April 2. [in Kazakh]
7. Ahmet B. 2016. Talasbektin dombyrasy tугyryna qondy [Talasbek's Dombra Found Its Place]. Almaty aqshamy. № 39 (5232) April 2. [in Kazakh]
8. Maulet A. 2016. Talasbektin qyzyl dombyrasy [Talasbek's Red Dombra]. Almaty aqshamy. March 3. [in Kazakh]
9. Asemkulov T. 2013. Osiet [Legacy]. Madeni mura. № 6 (51). Pp. 77-81. [in Kazakh]
10. Kairan A., Abdikakimuly T. 2014. Kursinis pen silkinis [Sighs and Tremors]. Kazak adebieti. September 30. [in Kazakh]

Автор туралы мәлімет:

Жәкішева Зәбира Сыпатайқызы, аспаптанушы-этнолог, тарих ғылымдарының кандидаты, Алматы, Қазақстан.

Information about the author:

Zhakisheva Zabira Spatayevna, instrumentalist-ethnologist, candidate of historical sciences, Almaty, Kazakhstan.

Сведения об авторе:

Жакишева Забира Спатаевна, инструменталист-этнолог, кандидат исторических наук, Алматы, Казахстан.